v pasti

Jakub Chrobák

KE STAVU SOUČASNÉ LITERÁRNÍ KRITIKY

Můj příspěvek chce být jen otevřením jednoho z nejbolavějších polí, na kterém se dnešní literární život odehrává. Neubránil jsem se zřejmě opakování toho, o čem víme, nebo co tušíme. Slovo *vážnost*, objevující se v příspěvku, není zvoleno náhodou. Naopak, jsem přesvědčen, že je to pro kritiku o slovo erbovní. Otázkou ovšem zůstává, nakolik by se v českém prostředí nemělo psát výhradně v uvozovkách.

Chci-li mluvit o stavu současné české literární kritiky, měl bych hned na počátku vyjasnit, že mně tu primárně nejde o klasifikaci kritických typů současnosti, to udělali jiní jinde, např. Vladimír Křivánek ve sborníku *Rozprava o současné poezii* (2006). Pokud tedy budu jmenovat konkrétně, není to v pravém slova smyslu kritický soud, nejde mi zkrátka o metakritický text. Konkrétní argumenty uvádím jen jako důkaz toho, kam až lze v kritickém myšlení dnes beztrestně dojít a jaká jsou jeho východiska.

Druhou důležitou poznámkou je připomenutí jiného faktu: Nedostatek vzácných a hodnověrných hlasů, za kterými, nebo proti kterým může čtenář současné literatury jít, není rysem, jenž by byl vlastní jen naší době. Jde o jev obecnější, teprve čas ukáže, zdali se i uprostřed dnešního, mírně řečeno zchlazeného kvasu zrodila i nějaká velkolepá, jednolitá a trvale platná kritická hodnota.

Společenské postavení kritiky je na hranici vnímatelnosti. V životě společnosti se kritické myšlení stalo zdržujícím luxusem, který jako bychom si v současné rychlé a čím dál nepřehlednější době nemohli dovolit. Proto kritika de facto zmizela z médií. jakými jsou televize, rozhlas a denní tisk. Své místo sice má na internetu, ale právě zde je její role nejproblematičtější – v záplavě všech možných i nemožných textů sice mohou vznikat a také vznikají jedinečné kritické projevy, avšak ty nevstupují do prostoru, který byl odnepaměti kritice vlastní, totiž do tvrdého sice, ale gentlemanského ringu. Tváří v tvář mnohosti, jež je základní internetovou vlastností, zůstávají občasné úctyhodné literární kritiky nepovšimnuty – jsou přehlušeny nepřehledným množstvím výkonů velice podvyživených.

• • •

Předcházející úvahy by mohly naznačovat, že jedinou nadějí je snad vědecký kredit literární kritiky, její fundovanost. Ano i ne.

Nejprve je tu vztah literární vědy k literární kritice, nebo (přesněji) vztah akademického prostředí k literární kritice. I když drtivá většina dnešních akademiků někdy nějakou literární kritiku či recenzi napsala, při tzv. tabulkovém hodnocení jednotlivých vědců je kritická činnost věcí zcela marginální. To platí dvojnásob v poslední době, kdy gradují úvahy o tom, jak měřit vědecké bádání. Za recenze v literárních nebo kulturních časopisech, které snad ještě nějak literární život dneška ovlivňují (sem řadím *Aluzi*, *Host*, *Protimluv*, *Souvislosti*, *Tvar*, *Weles* a možná některé další), nezískává jejich autor téměř žádné vědecké body. Recenzování v časopise *Česká literatura* sice už něco v akademickém světě bodů znamená, avšak jde tu téměř výhradně o metakritiku, jež mě v tomto kontextu nezajímá.

Otevírají se tak velice nebezpečně nůžky, které mohou akademické myšlení o literatuře odstřihnout od toho, co jej činí smysluplným, od literatury samé. Toto tvrzení není, myslím, potřeba dokladovat, jsou ale na místě otázky, proč tomu tak je a jestli tomu tak bylo vždy.

Na druhou z otázek je odpověď jednoduchá – nebylo. Stačí si prolistovat časopisy ze šedesátých let, nejlépe je to snad vidět na *Orientaci*. Zjistíme, že tu vedle sebe koexistují dva rovnomocné přístupy k literárnímu, ale i obecně uměleckému dílu. Ten první je syntetičtější, obecnější, pokouší se ohledávat metody, jakými lze k dílu přistupovat, jak o něm vlastně uvažovat. Tato oblast se dnes těší zřejmě nejvšestrannější pozornosti. Je logické, že po čtyřiceti letech, kdy se české myšlení o literatuře vzdálilo tomu evropskému a světovému, je nezbytné vyplňovat mezery, ale také aktivně promyslet to, co se dělo a děje ve světě. Ne tedy pouze přejímat světové konstrukty, nýbrž pokoušet se pojmenovávat a pak i verifikovat modely vlastní. Bohužel tato činnost v českém prostředí po mém soudu příliš zbytněla. Literární teorie se zkrátka dostala do pozice, kdy ke svému životu už nepotřebuje literární dílo a osobnost tvůrce. Jakoby prius, kterým bylo (a pro mne stále je) literární dílo, přepouštěl své místo metodě a především způsobům, jak sledovat logičnost a vědeckost metody. Je to, podle mého, cesta do pekel, která ony zmiňované nůžky už neotevírá, ale nemilosrdně spouští. Pokud takový trend přijmeme, nůžky secvaknou a české myšlení o literatuře se ocitne v prázdnu, pozbude jakýkoli smysl, a tudíž přestane mít nárok i na státní stimul.

Nicméně zmiňovaná *Orientace* ukazuje, že tomu tak být nemusí. Vedle potřebných zobecňujících tendencí v myšlení o literatuře existuje totiž v *Orientaci*, ale i jiných v tehdejších časopisech živá a žitá kritická a obecněji interpretační praxe, která abstraktní metody ozkušuje a tím jim dodává věrohodnosti, nebo je zpochybňuje.

A právě tady, v tomto srovnání, vidím i odpověď na druhou zmiňovanou otázku: Proč je literární kritika popelkou akademické literární vědy? Obávám se, že odpověď není vůbec lichotivá. Mám veliké podezření, že je tomu tak proto, že kritická činnost nutně vyžaduje osobní investici do látky, se kterou se potýká – že soud nad literárním dílem ukazuje zřejměji než jiné druhy obcování s textem, čeho je kritik schopen a co již leží za hranicí jeho možností. Proto ona nechuť akademické obce k literární kritice, proto nevzrušený a nekomentovaný souhlas, s nímž se literární kritika dostává do rukou studentům – ukazuje se totiž, že taková osobní investice nepatří k přirozené výbavě české akademické literární vědy, tedy nás všech, nebo minimálně části z nás. A možná lze jít ještě dál – možná se tu teprve ukazuje, že je to dáno prostě tím, že současná česká literární věda, resp. celý akademický prostor je zčásti (o procentuálním rozlišení si teď netroufám uvažovat) tvořen lidmi prostředními, kteří mohou být velice vzdělaní a velice pracovití, ale kterým právě chybí chuť vstupovat do potýkání se s dílem cele. Panuje strach z osobního nasazení, protože se při něm přirozeně ukážou nejen všechny kritikovy přednosti, ale i jeho nedostatky.

Možná mně někteří z vás namítnou, že zrovna tohle věda dělat nesmí, a mohou velice dobře argumentovat Lopatkovým zamyšlením nad literární kritikou počátku 60. let ve studii *Otázky kritiky a hra s pojmy*. Jenže právě Lopatka v této studii říká: *„Neúnosná míra subjektu je v tom, že místo určení objektivních dimenzí díla přichází podřízení díla subjektivním představám o uměleckém ideálu, který je ovšem v podstatě mimoumělecký.“* Lopatkův text ukazuje podle mě zřetelně vodítka k dnešní situaci – nejenže jednotlivec, subjekt, si vytváří svou představu díla a tu pak vnáší do díla kritizovaného. My jdeme dnes ale dál. Objektivní, většinou světoznámou kapacitou přijatá teorie je násilně postavena proti dílu, které jí buď vyhovuje, a potom je dobré, nebo nevyhovuje, a pak je kuriozitou.

Odtud už je jen krůček k tomu, aby současná literární kritika *vážnosti*, své erbovní vlastnosti, pozbyla. Jako jeden příklad za všechny lze uvést myšlení recenzentky *Hosta* Kateřiny Bukovjanové. Nemíním tu ctěné publikum bavit celou řadou „duchaplností“, které lze v jejích recenzích vyčíst, chci se věnovat čemusi obecnějšímu, co patří do výbavy ne pouze zmiňované autorky. Tím klíčovým silovým polem je *nuda*. Pokud se tato venkoncem všední, obludně ordinérní hodnota stane měřitelem literárního textu, jenž má umělecké ambice, musí nutně dojít k neřešitelné tragikomické situaci. Verše jsou pak bolestně nudné, protože konkrétní a přesné; recenzentka se ale nakonec baví, takže jaképak starosti s originálností kritického soudu: *„Používá* [autorka] *slovesa v určitých tvarech a přítomném čase a obyčejná jména konkrétních postav, které jsou nositeli všedních příběhů. Sbírka ale celkově není nudná, protože autorka umí pracovat s pointou a humorem.“* (*Host* č. 5/2009) Bukovjanová je jen jednou z mnoha, je jen ukázkou toho, kam by literární kritika mohla dojít, pokud nebude i nadále pěstována jak vášnivými „neodborníky“, jakými jsou Petr Král, Jan Štolba, Mojmír Trávníček a řada dalších, tak i tuplovaně vášnivými akademiky, jakými umí být Radek Fridrich, Vladimír Novotný nebo třeba Karel Piorecký.

• • •

Na závěr mi dovolte možná trochu patetické konstatování. Pro českou situaci posledních měsíců významná polemika mezi Petrem Králem, básníkem, a Jiřím Trávníčkem, profesorem literatury na Karlově univerzitě, která přerostla až po osobní konfrontační setkání, ukazuje především na jeden, velice závažný problém: Je to nechuť vzdělaných a vášnivých tvůrců přijímat akademické závěry, stejně jako nechuť akademického světa vzrušující a mnohdy velice podnětné názory „laiků“ reflektovat a zabudovávat do vlastních koncepcí. Taková zákopová válka, i když v ní např. já stojím spíše na straně Petra Krále, je nebezpečná. Vhání do pasti především akademickou obec; tu past si lze bohužel velmi živě představit jako místo, kde už nebudeme slyšet nic jiného než sami sebe a ozvěnu svých jedinečných a dokonalých teorií. A to je svět, ve kterém se mně žít nechce. To je svět, proti kterému budu všemožně bojovat. A literární kritika má svatý úkol stát na poslední vartě, za kterou už jsou jen šílená lidská vakua.

Pro Tvar *upravený příspěvek přednesený na konferenci* Obraz české s slovenské literatury v literární kritice*, konané na Slezské univerzitě v Opavě ve dnech 15. a 16. 9. 2009.*